

Wojciech Góralski

Papież Jan Paweł II jako ustawodawca

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 41/3-4, 29-45

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

PAPIEŻ JAN PAWEŁ II JAKO USTAWODAWCA

Treść: Wstęp. 1. Kodeks prawa kanonicznego. 2. Kodeks kanonów Kościołów Wschodnich. 3. Inne ważniejsze ustawy: a) Konstytucja ap. „Divinus perfectionis Magister”, b) Konstytucja ap. „Pastor bonus”, c) Inne ustawy. Zakończenie.

Wstęp

Biskup Kościoła Rzymskiego, w którym trwa urząd w szczególny sposób udzielony przez Chrystusa Piotrowi, pierwszemu spośród Apostołów, a który ma być przekazywany jego następcom, jest głową Kolegium Biskupów, Zastępcą Chrystusa i Pasterzem całego Kościoła. Na mocy więc swego urzędu piastuje on najwyższą, pełną, bezpośrednią i powszechną władzę zwyczajną w Kościele, którą może wykonywać w sposób nieskrępowany (kan. 331 KPK). Na podstawie określonego w ten sposób w kodeksie prawa kanonicznego prymatu Biskupa Rzymskiego, przysługuje mu – w całym Kościele – najwyższa władza rządzenia (*potestas regiminis*), obejmująca trzy różnorodne płaszczyzny: ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą.

Gdy chodzi o najwyższą władzę ustawodawczą, jej mocą Papież może stanowić ustawy obowiązujące zarówno w Kościele powszechnym, jak i w poszczególnych Kościołach partykularnych, przy czym istniejąca w tej dziedzinie praktyka wskazuje, iż Biskupi Rzymu podejmują z reguły inicjatywy ustawodawcze wiążące cały Kościół¹. Papież ma również władzę zupełnego lub częściowego uchylania ustaw wydanych przez swoich poprzedników lub sobory powszechne oraz władzę udzielania dyspens i przywilejów *contra legem* i *praeter legem*².

¹ Zob. J. Stoffel, *Primat des Bischofs von Rom*, W: Münsterlicher Kommentar zum Codex Juris Canonici, T. 2. Essen, 1985 s. 331; W. Góralski, *Struktura prawna urzędu biskupa rzymskiego*, Miesięcznik Pasterski Płocki 64 (1979) 111-112.

² F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, T. 1. Opole, 1957, s. 436.

Tak szeroko zakrojona władza ustawodawcza Papieża, czyniąca go najważniejszym źródłem ludzkiego prawa w Kościele³ nie stanowi bynajmniej przeszkody w sprawowaniu własnej, bezpośredniej i zwyczajnej władzy biskupów diecezjalnych w ich Kościołach partykularnych. Przeciwnie, władza ustawodawcza biskupa, dzięki zwierzchnictwu Biskupa Rzymskiego, dodaje autonomicznej władzy biskupów diecezjalnych nowej mocy i utwierdza ją. Wszak Biskup Rzymski jest żywo zainteresowany tym, by Kościoły partykularne cieszyły się jak największą powagą⁴.

Podjęcie przez Papieża ustaw może przybierać różną formę – w zależności od wagi sprawy stanowiącej przedmiot regulacji prawnej. Na szczycie hierarchii źródeł prawa papieskiego znajduje się kodeks jako zbiór regulujący całokształt spraw związanych z posłannictwem Kościoła, w dalszej zaś kolejności należy wymienić: konstytucję apostolską oraz *motu proprio*⁵.

W dotychczasowej historii powszechnego ustawodawstwa kościelnego nieprzeciętna rola przypada w udziale ojcu św. Janowi Pawłowi II. Wśród tak znaczących dokonań, zrealizowanych i wciąż urzeczywistnianych na różnych płaszczyznach jego posługi pasterskiej, doniosłe miejsce zajmuje dziedzina ustawodawstwa. Na lata bowiem bowiem pontyfikatu Jana Pawła II przypadło promulgowanie aż dwóch kodeksów prawa kanonicznego (dla Kościoła Łacińskiego oraz dla Kościołów Wschodnich), a ponadto głęboka reforma szeregu instytucji Kościoła.

1. Kodeks prawa kanonicznego

Podjęte dość nieoczekiwanie przez papieża Jana XXIII dzieło ogólnej odnowy Kościoła stało się bezpośrednią okazją dla generalnej rewizji i jednocześnie reformy prawa kanonicznego. Reforma ta miała stanowić – w zamyśle Papieża – jeden z podstawowych elementów *aggiornamento* Kościoła⁶. Fundamentalnym jej założeniem było dostosowanie

³ Władza ustawodawcza Papieża doznaje ograniczenia jedynie ze strony prawa Bożego: tak naturalnego, jak i pozytywnego oraz celu Kościoła.

⁴ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne wedłu Kodeksu Jana Pawła II*, T. 1: Lud Boży, jego nauce i uświęcanie, Olsztyn 1986, s. 116; Myśl tę wyraził papież Grzegorz Wielki słowami: „Zaszczyt przypadający w udziale całemu Kościołowi jest moim zaszczytem. Wielka powaga moich braci jest moją sławą. Wtedy jestem prawdziwie uczczony, kiedy każdemu z nich oddaje się należną część”. *List do Eulogiosa, patriarchy Aleksandrii VIII*, 30. PL 993 C.

⁵ Zob. I. Subera, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Warszawa 1977, s. 17 – 19.

⁶ Zob. S. Hanion, *La riforma del Codice di Diritto Canonico*, *Concilium* 4(1965) 153-181; S. Kuttner, *The Cod of Canon Law in Historical Perspective*, *The Jurist* 28(1968) 129-148.

prawa kościelnego do wymogów współczesności, co właśnie wiązało się z odnową Kościoła, jakiej miał dokonać Sobór Watykański II. *Aggiornamento* kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r. miało stanowić wyraz tej odnowy. W zamiarze zarówno Jana XXIII jak i Pawła VI, dzieło Soboru – prawdziwa reforma Kościoła i jej powodzenie – uwarunkowane było w dużej mierze odnową prawa kanonicznego, a tym samym rezultatem rozpoczętych formalnie 28 marca 1963 r. prac kodyfikacyjnych⁷. Pogłębienie przez Vaticanum II wielu zagadnień teologicznych, a zwłaszcza głębsze ujęcie istoty Kościoła ukazane w konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium*⁸ nie mogło pozostać bez wpływu na kształt nowego prawodawstwa. Niemalże znaczenie przypisywano oświadczeniu papieża Pawła VI, zawartemu w jego przemówieniu wygłoszonym na zakończenie drugiej sesji soborowej, iż rozwój prawa kanonicznego pójdzie w dwóch kierunkach: przyznania każdej osobie i każdej funkcji spełnianej w Kościele większej godności, a jednocześnie wzmocnienia władzy, która zespala wspólnotę wiernych⁹.

Przyjmując za punkt wyjścia nie wytrzymujący już w wielu swoich rozwiązaniach próby czasu kodeks prawa kanonicznego z 1917 r., naukę i wskazania Soboru Watykańskiego II, liczne dokumenty posoborowe papieża Pawła VI, opinie i uwagi biskupów z całego świata, a także uchwalone na Synodzie Biskupów w 1967 r. zasady kodyfikacji prawa, Papieska Komisja do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego – pracująca przy niemalym zaangażowaniu Kolegium Konsultorów – przyjęła 10 czerwca 1976 r. wszystkie schematy zawierające nową redakcję poszczególnych działów przyszłego kodeksu¹⁰.

Schematy te przesłano w ciągu 1977 r. organom konsultacyjnym, które – poczynając od 1978 r. – sukcesywnie nadsyłały swoje uwagi i opinie o projektach nowego prawa.

Gdy prace kodyfikacyjne zdawały się wkraczać w decydującą, końcową fazę, najpierw śmierć papieża Pawła VI (6 sierpnia 1978 r.), a potem

⁷R. Sobański, *Eklogologia nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Prawo Kanoniczne 28(1985) nr 1-2, s. 3.

⁸M. Stasiak, *Kodeks Jana Pawła II po pięciu latach od promulgacji*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 35(1988) s. 86; M. Żurowski, *Prawne aspekty konstytucji „Lumen gentium”*, Prawo Kanoniczne 10(1967) nr 1-2, s. 59-88; Tenż, *Cechy charakterystyczne prawodawstwa kanonicznego w świetle posoborowych tendencji*, Prawo Kanoniczne 10(1967) nr 3-4, s. 3-7.

⁹AAS 56: (1964), s. 33; Zob. W. Góralski, *Kodyfikacja prawa w Kościele Łacińskim po Soborze Watykańskim II*, Płock 1983, s. 54-55.

¹⁰Zob. W. Wójcik *Schemat nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Prawo Kanoniczne 21(1978) nr 1-2, s. 279; Góralski, *Kodyfikacja prawa*, j.w. s. 86.

jego następcy Jana Pawła I (28 września 1978 r.) zatrzymały na krótko przedłużający się zbieg złożonego procesu odnowy i reformy prawa kościelnego. Nowego, znaczącego impulsu dodał temu dziełu wybrany na Stolicę Piotrową 16 X 1978 r. papież Jan Paweł II. Na okres jego pontyfikatu przypadł niełatwy etap rewizji pierwotnych schematów, dokonywanej w oparciu o napływające do Komisji Kodyfikacyjnej uwagi i opinie w przedmiocie owych projektów. Zgromadzony w drodze szerokiej konsultacji materiał należało uporządkować przydzielając odnośne pakiety wniosków poszczególnym zespołom konsultorów wymienionej Komisji. Implikowało to dokonywanie dalszych, niejednokrotnie gruntownych zmian w pierwotnych schematach¹¹. Efektem żmudnej pracy nad formułowaniem zmodyfikowanych projektów było przyjęcie przez Komisję Kodyfikacyjną – 21 października 1980 r. – nowego projektu kodeksu prawa kanonicznego¹².

Gdy znacznie zaawansowane dzieło rewizji i odnowy prawa kanonicznego, zmierzające już ku swemu finałowi, znalazło się nieoczekiwanie w niebezpieczeństwie zwłoki (niektórzy biskupi postulowali przeprowadzenie kolejnej konsultacji nad nową redakcją projektu kodeksu), tylko zdecydowana postawa papieża Jana Pawła II skutecznie uchroniła i tak już wystarczająco długi proces kodyfikacji przed niepotrzebnym hamowaniem jego biegu. Dodatkowa generalna konsultacja nad projektem, zdaniem Papieża, przedłużyłaby znacznie – moment ogłoszenia oczekiwanego kodeksu prawa kościelnego, a poza tym z pewnością niewiele wniosłaby zważywszy na tak szeroki zasięg poprzedniej, właściwej konsultacji¹³.

Jako kolejny krok w przygotowywaniu nowego kodeksu Jan Paweł II przewidział poddanie projektu z 1980 r. pod ostateczną ocenę Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego (złożonej wyłącznie z kardynałów), przy udziale mianowanych przezeń – wedle kry-

¹¹ Szczególnie dużo uwagi poświęcono modyfikacjom projektu w zakresie instytucji życia konsekrowanego, sakramentów św., procesów, małżeństwa, Ludu Bożego i prawa karnego. Zob. *Communicationes* 9 (1977) 117 – 146, 147 – 174, 304 – 322, 345 – 378; 10 (1978) 86 – 127, 160 – 179; 11 (1979) 22 – 26, 67 – 162, 296 – 346; 12 (1980) 48 – 129, 130 – 187, 188– 200, 236 – 319; 13 (1981) 111 – 151, 151 – 211; 9 (1977) 323 – 344; 10 (1978) 47 – 85, 179 – 208, 209 – 272; 13 (1981) 211 – 245; Zob. także Góralski, *Kodyfikacja prawa*, jw. 87-88; F. Pasternak, *Historia kodyfikacji i charakterystyka nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, *Prawo Kanoniczne* 27(1984) nr 3 – 4, s. 21

¹² Tegoż dnia projekt został przedstawiony przez kard. P. Felici, przewodniczącego Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego, uczestnikom Synodu Biskupów. Zob. *Communicationes* 12(1980)221.

¹³ Zob. *Communicationes* 12(1980) 224-225.

terium reprezentatywności Episkopatów – biskupów wszystkich kontynentów¹⁴. Liczne uwagi członków Komisji i mianowanych biskupów, jakie wpłynęły w 1981 r., zostały starannie przestudiowane przez Sekretariat Komisji, w dniach zaś 20 – 28 października tegoż roku stały się przedmiotem obrad Komisji i mianowanych biskupów. Przyjęto wówczas uchwałę o potrzebie wprowadzenia do projektu kodeksu 46 modyfikacji¹⁵.

Przyjmując w dniu 29 października 1981 r. uczestników sesji plenarnej Komisji Kodyfikacyjnej wraz z mianowanymi do współpracy z nią biskupami Jan Paweł II podkreślił powiązanie dzieła reformy prawa kanonicznego z Soborem Watykańskim II oraz zwrócił uwagę na konieczność uwzględnienia w nowym prawie kościelnym tajemnicy Kościoła, zgodnie z życzeniem dekretu soborowego *Optatam totius* (n. 16)¹⁶.

Po zmodyfikowaniu przez Sekretariat i przewodniczącego Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego projektu kodeksu z 1980 r. w 46 fragmentach, dokument ten został wydany drukiem, a następnie przekazany – 22 kwietnia 1982 r. – właściwemu ustawodawcy kościelnemu¹⁷. O wyjątkowym osobistym zaangażowaniu w dzieło odnowy prawa kanonicznego przez tego ostatniego wymownie świadczy fakt, iż po otrzymaniu gotowego do promulgacji kodeksu powołał siedmioosobowy zespół doradców, złożony z wybitnych kanonistów (znalazł się wśród nich – jako najmłodszy – ówczesny sekretarz Sygnatury Apostolskiej bp Zenon Grocholewski), z którymi, w obecności przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej, studiował w ciągu kilkunastu dni „kanon po kanonie” podejmując ostateczne decyzje w wielu kwestiach wątpliwych¹⁸. Przemawiając 23 grudnia 1982 r. do kardynałów i urzędników Kurii Rzymskiej Papież – Polak mógł już położyć kres wątpliwościom, czy naprawdę rychło dojdzie do promulgacji oczekiwanego kodeksu prawa kanonicznego. Zapowiedział wówczas, że zamierza ogłosić ten zbiór 25 stycznia 1983 r.¹⁹

¹⁴ Tamże. Zob. także *Communicationes* 2 (1981) 260-261; 2 (1982) 117-119; Góralski, *Kodyfikacja prawa*, jw. s. 94-95.

¹⁵ *Communicationes* 2(1981) 268-269; Góralski, *Kodyfikacja prawa*, jw. s. 97.

¹⁶ Góralski, *Kodyfikacja prawa*, jw. s. 97

¹⁷ Zob. F. D. Ostilio, *L'opera di revisione del Codex Iuris Canonici della Chiesa Latina*, *Apollinaris* 55(1982) 308-369.

¹⁸ Relacja ustna abp. Zenona Grocholewskiego z 4 października 1982 r.

¹⁹ Góralski, *Kodyfikacja prawa*, jw. s. 98-99.

Zgodnie z zapowiedzią, w dniu 25 stycznia 1983 r., tj. w święto Nawrócenia św. Pawła, w 24. rocznicę ogłoszenia przez papieża Jana XXIII zamiaru zwołania Soboru Watykańskiego II i podjęcia odnowy prawa w Kościele Łacińskim, papież Jan Paweł II dokonał uroczystej promulgacji nowego kodeksu prawa kanonicznego²⁰. Stało się to po 20 latach od chwili ustanowienia przez Jana XXIII Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Zbiór został promulgowany konstytucją apostolską *Sacre disciplinae leges*, w którym to dokumencie termin wejścia w życie kodeksu został określony na 27 listopada 1983 r. Stosunkowo długi okres *vacatio legis* podyktowany był potrzebą wystarczającego zapoznania się przez zainteresowanych z regulacją kodeksową. Na uwagę zasługuje jednocześnie podkreślenie przez Papieża we wspomnianej konstytucji apostolskiej, że nowy kodeks promulguje powagą swojej prymacjalnej władzy papieskiej i że zbiór ten pozostaje owocem kolegialnej współpracy wielu osób i instytucji²¹.

Nowy kodeks prawa kanonicznego, określane często mianem kodeksu Jana Pawła II, będący – jak zauważa sam Prawodawca – pasem transmisyjnym przenoszącym na język kanonistyczny soborową eklezjologię²², stanowi podstawowy dokument ustawodawczy Kościoła Łacińskiego, oparty na dziedzictwie prawnym i ustawodawczym Objawienia i Tradycji.

Dotykając istotnego wątku odnoszącego się do samej jakości posoborowego kodeksu prawa kanonicznego – a przesądza o niej kształt eklezjologii tego zbioru – należy przede wszystkim stwierdzić, iż podobnie jak eklezjologia Vaticanu II, tak i eklezjologia kodeksu, nie przedstawia obrazu w pełni jednorodnego, operuje bowiem dwiema eklezjologiami: *societas i communio*²³. Tego rodzaju dwuznaczność doktrynalna przynosi – z natury rzeczy – określone konsekwencje w warstwie normatywnej kodeksu. Gdy chodzi o wspólnotowe struktury Kościoła widoczne w nowym kodeksie, determinujące rozwój prawny Kościoła, to wyraźnie zauważa się trzy ogniw: wspólnotę wiernych, wspólnotę hierarchiczną

²⁰ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, Libreria Editrice Vaticana M – DCCCC-LXXXIII.

²¹ *Codex Iuris Canonici – Kodeks Prawa Kanonicznego*, Pallotinum 1984, s. 11.

²² *Konstytucja apostolska Sacrae disciplinae leges*, W: Tamżc, s. 13.

²³ R. Sobański, *Eklezjologia nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, jw., s. 4; M. Stasiak, *Kodeks Jana Pawła II*, jw. s. 90.

i wspólnotę Kościołów. Nietrudno też wskazać na kanony wyrażające wspólnotową świadomość Kościoła (równość wiernych co do godności i działania w budowaniu Ciała Chrystusowego – kan. 208; obowiązek zachowania wspólnoty – kan. 209; Kościoły partykularne, w których istnieje i z których się składa jeden Kościół katolicki – kan. 368; diecezja jako Kościół partykularny, w którym istnieje i działa jeden katolicki i apostołski Kościół – kan. 369; obowiązki pasterskie biskupów – kan. 383). Z drugiej strony w wielu fragmentach kodeksu, zwłaszcza księgi I, V i VII, wyraźnie preferuje się eklezjologię społeczności. Ta ostatnia określa nadal kształt prawny Kościoła²⁴, który posiada swoje prawo, gdyż jest społecznością i jako społeczność²⁵. Tradycyjny typ prawnego myślenia o Kościele zdradza już samo rozumienie prawa kościelnego, preferujące prawo ustawowe, ujęte jako akt władzy rządzenia społecznością²⁶, któremu obcy jest w procesie stanowienia jakikolwiek współudział wiernych i które jest interpretowane autentycznie przez samego prawodawcę lub powołany przez niego organ²⁷.

Jakkolwiek nietrudno, jak widać, dostrzec w kodeksie Jana Pawła II dwie wizje Kościoła, to jednak należy przyjąć, że jego autorzy dostrzegali jeden Kościół wiedząc, że jest wspólnotą Ludu Bożego. Postrzegając w ten sposób Kościół wychodzili jednocześnie z założenia, że działa on w świecie w kształcie społeczności. Próba połączenia nurtu *eklezjalnego i prawnego* stała się powodem przyjęcia koncepcji właśnie wspólnoty zorganizowanej jako społeczność²⁸.

Mimo dwojakiej eklezjologii kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r., jego ustawodawstwo jest pewnym kompromisem. Jako takie zaś, jak słusznie zauważa Sobański²⁹, stwarza szerokie możliwości: to praktyka nadaje jego przepisom żywego kształtu. Od wszystkich wiernych – tak duchownych, jak i świeckich – zależy, „która z opcji eklezjologicznych przeważy i czy nasze prawo będzie prawem *społeczności*, jakby jednej ze społeczności tego świata, czy też prawem wspólnoty, dla której miłość jest podstawowym prawem, a realizacja wiary zadaniem”³⁰.

²⁴ Zob. kann. 135 § 2, 204 § 2 i 130 KPK.

²⁵ Sobański, *Eklezjologia nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, jw. s. 24.

²⁶ Zob. kann. 135 § 2, 204 § 2 i 130 KPK.

²⁷ Zob. kan. 16 KPK.

²⁸ Sobański, *Eklezjologia nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, jw. s. 28.

²⁹ Tamże, s. 30.

³⁰ Tamże.

2. Kodeks kanonów Kościołów Wschodnich

Jakkolwiek już przy okazji zwołania I Soboru Watykańskiego biskupi obrządków wschodnich³¹ postulowali ujednoczenie prawa kanonicznego, do którego to postulatu powrócono następnie po ukazaniu się kodeksu prawa kanonicznego w 1917 r., to jednak trudne dzieło kodyfikacji ustawodawstwa wspólnego dla wszystkich Kościołów Wschodnich rozpoczął dopiero papież Pius XI w 1927 r. Po przeprowadzeniu studiów nad stanem prawnym w poszczególnych Kościołach Wschodnich, w 1935 r. powołał Papieską Komisję do Redakcji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego. W marcu 1948 r. Komisja przedstawiła papieżowi Piusowi XII gotowy do promulgacji pełny projekt kodeksu prawa kanonicznego wschodniego, z którego to projektu ustawodawca kościelny promulgował jedynie ważniejsze działy prawa: prawo małżeńskie (1949 r.), prawo procesowe (1950 r.), prawo zakonne oraz prawo majątkowe (1952 r.), prawo o obrządkach wschodnich oraz prawo o osobach (1957 r.)³². Dalszy bieg prac kodyfikacyjnych wstrzymał zapowiedziany przez papieża Jana XXIII zamiar dokonania odnowy całej dyscypliny kanonicznej, łącznie z wypracowaniem kodeksu dla Kościołów Wschodnich. Tymczasem na wokandzie obrad Soboru Watykańskiego II znalazła się problematyka obrządków wschodnich stając się następnie przedmiotem dekretu „*Orientalium Ecclesiarum*”. Dokument ten zawierał jakby *summary* wschodniego prawa kanonicznego w sprawach podstawowych³³.

Po ustanowieniu przez papieża Pawła VI 10 czerwca 1972 r. Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego rozpoczęto intensywne prace kodyfikacyjne, a pierwszy projekt kodeksu, przygotowany w 1977 r., poddany został z woli Pawła VI szerokim konsultacjom, podobnie jak projekt kodeksu Kościoła Łacińskiego. Napływające uwagi pilnie studiowała Komisja Kodyfikacyjna przy udziale Kolegium Konsultorów.

Gdy po śmierci Pawła VI, a potem Jana Pawła I, rozpoczął swoją posługę pasterską Jan Paweł II, stan prac nad kodyfikacją prawa wschodniego znajdował się w takim samym stadium jak w odniesieniu do pra-

³¹ Należą one do pięciu wielkich tradycji: aleksandryjskiej, antiocheńskiej, ormiańskiej, bizantyjskiej i chaldejskiej obejmując w sumie 21 katolickich Kościołów Wschodnich. Zob. *Kodeks Prawa Kanonicznego dla Kościołów Wschodnich*. Tygodnik Powszechny z 3 XI 1990 r., s. 9.

³² Góralski, *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*, Ateneum Kapłańskie 84(1992) 269.

³³ Tamże, s. 269-270.

wa Kościoła Łacińskiego. Dopiero jednak w październiku 1986 r. został zredagowany w całości i wydany drukiem projekt kodeksu wschodniego. Został on następnie przesłany 17 października tegoż roku poszczególnym członkom Komisji Kodyfikacyjnej, po czym stał się przedmiotem debaty tego gremium podczas sesji plenarnej. Uwagi i korekty wniesione podczas obrad zostały zebrane w jedną całość i w kwietniu 1988 r. przesłano je do wszystkich członków Komisji, a w kilka miesięcy później poddano je dyskusji na kolejnej sesji plenarnej. W lipcu 1988 r. członkowie Komisji otrzymali poprawiony tekst całości zbioru³⁴.

Dążąc zdecydowanie do zakończenia prac, papież Jan Paweł II polecił Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego odbycie sesji plenarnej, podczas której miała ocenić, czy cały tekst projektu kodeksu można było już przedstawić prawodawcy kościelnemu. Sesja ta, trwająca w dniach 3 – 14 listopada 1988 r., zajęła się poprawkami, które wnieśli niektórzy członkowie Komisji; po czym w dniu 28 stycznia 1989 r. projekt kodeksu został przekazany Janowi Pawłowi II³⁵.

Po dokładnym przestudiowaniu przez Papieża – i tym razem przy udziale wąskiego grona ekspertów – całości tekstu projektu oraz po wysłuchaniu opinii wiceprzewodniczącego i sekretarza Komisji dokument uzyskał aprobatę papieską. Uroczystej promulgacji kodeksu kanonów Kościołów Wschodnich Jan Paweł II dokonał konstytucją apostolską „*Sacri canones*” 18 października 1990 r., w święto św. Łukasza³⁶. Tytuł zbioru nawiązuje do kanonicznej tradycji wschodniej znającej zbiory „świętych kanonów”. Kodeks wszedł następnie w życie 1 października 1991 r.

Unormowania prawne kodeksu obowiązują jednakowo wszystkie katolickie Kościoły Wschodnie, respektują jednak własne prawo poszczególnych Kościołów uwzględniając ich liturgię, a nade wszystko ich własne hierarchie. Bardzo często kodeks zawiera delegacje kierujące do prawa partykularnego (aż w 183 przypadkach), które ustalają odnośne synody lub bezpośrednio Stolica Apostolska³⁷. Ze zrozumiałych względów zbiór wschodni eksponuje urząd patriarchy, ukazanego jako „ojciec i głowa” własnego Kościoła, kierowanego w harmonijnej równowadze odpowiedzialności ze swoimi biskupami. Godny podkreślenia jest rys ekume-

³⁴ Góralski, *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*, jw., s. 270.

³⁵ Tamże, s. 270 – 271.

³⁶ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP II promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis M-DCCCC-LXXXX.

³⁷ Góralski, *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*, jw., s. 271 – 272.

niczny i pastoralny nowego kodeksu, a także wierność tradycji wschodniej w zakresie prawa karnego, które nie zna kar *latae sententiae*.

Poza tym szerokie zastosowanie znajduje w kanonach kodeksowych zasada pomocniczości³⁸.

Gdy chodzi o eklezjologię kodeksu kanonów Kościołów Wschodnich, to nie odbiega ona od eklezjologii zawartej w kodeksie prawa kanonicznego³⁹. Jak zauważył jednak E. Eid, wiceprzewodniczący Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego, *zbiór wschodni można nazwać wiernym uzupełnieniem Soboru*⁴⁰.

3. Inne ważniejsze ustawy

Poza obydwoma kodeksami, zrealizowanymi za pontyfikatu papieża Jana Pawła II i przezeń promulgowanymi, integralnymi częściami generalnej reformy prawa kanonicznego, dokonanej przez wymienionego ustawodawcę kościelnego, pozostają dwie ustawy: konstytucja apostolska z dnia 25 stycznia 1983 r. *Divinus perfectionis Magister* (promulgowana wraz z kodeksem prawa kanonicznego)⁴¹, regulująca procedurę w sprawach kanonizacyjnych oraz konstytucja apostolska z dnia 28 czerwca 1998 r. *Pastor bonus*⁴², poświęcona reorganizacji Kurii Rzymskiej.

a) Konstytucja apostolska „*Divinus perfectionis Magister*”

Już w motu proprio z dnia 19 marca 1969 r. – *Sanctitas clarior*⁴³ papież Paweł VI zapowiedział ukazanie się szczegółowych norm dotyczących postępowania kanonizacyjnego. Jak się jednak potem okazało, dogłębnego zbadania i nowego uregulowania wymagało wiele spraw w całym postępowaniu kanonizacyjnym. Paweł VI zlecił więc specjalnej Komisji opracowanie projektu reformy całego postępowania. Żmudne prace w tym zakresie były kontynuowane za papieża Jana Pawła II. Zmierzaly one do zuniifikowania całego ustawodawstwa w sprawach kanonizacyjnych, rozproszonego w kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r. i in-

³⁸ Tamże, s. 272.

³⁹ Zob. np. kan. 7 § 2 KKKW.

⁴⁰ E. Eid, *La presentazione del Codice dei Canonici delle Chiese Orientali*, L' Osservatore Romano z 27 X 1990 r., s. 7.

⁴¹ AAS 75 (1983) 349-355.

⁴² AAS 80 (1988) 841-912.

⁴³ AAS 61 (1969) 704-708.

nych dokumentach Stolicy Apostolskiej, a także w wielu uprawnieniach specjalnych. Komisja wypracowała ostatecznie kilka dokumentów, które miały się składać na całość zakrojonej na szeroką skalę reformy prawa kanonizacyjnego⁴⁴.

Ogłoszona przez Jana Pawła II konstytucja apostolska – *Divinus perfectionis Magister* oraz wydane do niej akty wykonawcze⁴⁵ dokonując generalnej reformy postępowania kanonizacyjnego opierają się na trzech podstawowych zasadach: 1) maksymalne zaangażowanie biskupów diecezjalnych w prowadzenie spraw kanonizacyjnych przez powierzenie im odpowiedzialności za zebranie środków dowodowych (czynności te przeprowadzają mocą władzy własnej); 2) podniesienie znaczenie naukowego studium spraw kanonizacyjnych przez dodanie Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych odpowiedniego organu do realizacji tego celu w postaci Kolegium Relatorów; 3) usunięcie z postępowania bezużytecznego formalizmu przez bardziej właściwe rozdzielenie kompetencji personalnej w Kongregacji⁴⁶. Wprowadzenie tych zasad oznacza zarówno uproszczenie postępowania, jak i nadanie mu większej dynamiki w Kongregacji⁴⁷.

Zreformowane postępowanie kanonizacyjne przebiega w trzech etapach: a) dochodzenie diecezjalne (zebranie wszystkich środków dowodowych); b) studium w Kongregacji materiału dokumentalnego lub zeznań świadków oraz przygotowanie tzw. pozycji (*positio*) na temat życia i cnót lub męczeństwa, a następnie tzw. pozycji na temat cudów – pod kierownictwem relatorów; c) dyskusje na posiedzeniach teologicznych (najpierw konsultorów, a następnie członków Kongregacji)⁴⁸.

Novum ustawodawstwa Jana Pawła II jest wyodrębnienie dwóch rodzajów spraw kanonizacyjnych – *nowych i dawnych* – wedle kryterium dotyczącego sposobu dowodzenia istotnego przedmiotu tych spraw (w sprawach *nowych* środkiem dowodowym są zeznania świadków, w sprawach zaś *dawnych* – dokumentacja pisana)⁴⁹. Również zagadnie-

⁴⁴ H. Misztal, *Prawo kanonizacyjne według ustawodawstwa Jana Pawła II*, Lublin-Sandomierz 1997, s. 162-163.

⁴⁵ Aktami wykonawczymi są: *Normy Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych*, które należy zachować przy prowadzeniu dochodzenia przez biskupów w sprawach kanonizacyjnych z dnia 7 lutego 1983 r. (AAS 75(1983) 396-403) oraz *Dekret Generalny Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych* na temat sług Bożych, których sprawy są aktualnie rozpatrywane w Kongregacji z dnia 7 lutego 1983 r. (AAS 75(1983) 403-404).

⁴⁶ Misztal, *Prawo kanonizacyjne*, j.w. s. 167.

⁴⁷ Zob. *Regolamento della Congregazione delle Causae dei Santi*, Roma 1983.

⁴⁸ H. Misztal, *Prawo kanonizacyjne*, j.w., s. 167.

⁴⁹ Tamże, s. 168

nie cudów oraz beatyfikacji zostało uregulowane w inny sposób, niż w dawnym prawie⁵⁰.

b) Konstytucja apostolska „Pastor bonus”

Posoborowa reforma Kurii Rzymskiej, dokonana przez papieża Pawła VI konstytucją apostolską z dnia 15 sierpnia 1967 r. „Regimini Ecclesiae universae”⁵¹, uzupełniona w następnych latach kilkoma ustawami⁵², choć stanowiła miłowy krok na drodze odnowy tak znaczącej instytucji, nie przyniosła jednak pełnej odpowiedzi na postulaty wysunięte w auli Soboru Watykańskiego II. Sam autor niełatwego przedsięwzięcia zdawał sobie sprawę z tego, że tego dokonał, nie jest jeszcze pełnym rozwiązaniem problemu. Nic więc dziwnego, że dzieło dalszej, bardziej gruntownej reformy Kurii Rzymskiej urastało do rangi poważnego zadania. W tym też celu Paweł VI powołał w 1974 r. specjalną Komisję, która podjęła niezbędne prace. Ich sfinalizowanie przypadło już na pontyfikat Jana Pawła II, który od samego początku zabiegał o nadanie tak bliskiej mu instytucji właściwego kształtu⁵³.

Nie czekając na ostateczne zakończenie prac przez wspomnianą Komisję, Papież podejmował coraz to nowe akty prawne usprawniające działalność szeregu dykasterii kurialnych oraz powołując kilka nowych organów ogólnokościelnych.

Tak więc w 1973 r. Jan Paweł II powołał Radę ds. Rodziny przekształcając ją następnie w 1981 r. w Papieską Radę ds. Rodziny, będącą odąd organem samodzielnym⁵⁴. W 1982 r. ustanowił Papieską Radę ds. Kul-

⁵⁰ W przedmiocie beatyfikacji konstytucja apostolska: *Divinus perfectionis Magister* (n. 15) podaje zasadę generalną, że jedynie papież decyduje o przyznaniu kultu publicznego kościelnego słudze Bożemu, którego cnoty heroiczne zostały udowodnione. Regulamin Kongregacji (n. art. 26 § 1) wymaga przynajmniej jednego cudu zaaprobowanego w sposób przewidziany prawem, a ponadto potwierdzonej opinii o cudach, natomiast do kanonizacji konieczna jest aproba nowego cudu mającego miejsce po beatyfikacji, Tamże, s. 170.

⁵¹ AAS 59(1967) 885 – 928.

⁵² Chodzi o następujące ustawy: konstytucja apostolska z dnia 8 maja 1969 r. „Sacra Rituum Congregatio” (AAS 61(1969) 297-305), motu proprio z dnia 27 czerwca 1971 r. *Sedula cura* (AAS 63 (1971) 665-669), motu proprio z dnia 27 lutego 1973 r. *Quo aptius* (AAS 65(1973)113-116), konstytucja apostolska z dnia 11 lipca 1975 r. *Constans Nobis* (AAS 67(1975) 417-420), motu proprio z dnia 10 grudnia 1976 r. *Apostolatus regendi* (AAS 68 (1976) 696-700), motu proprio z dnia 10 grudnia 1976 r. *Iustitiam et Pax* (AAS 68 (1976) 700-703). Zob. E. Sztafrowski, *Kuria Rzymska. Studium historyczno-kanoniczne*, Warszawa 1981 s. 22-24.

⁵³ E. Sztafrowski, *Kuria Rzymska Jana Pawła II*, Prawo Kanoniczne 33 (1990) nr 1-2, s. 30-31.

⁵⁴ Motu proprio z dnia 9 maja 1981 r. *Familia a Deo instituta* (AAS 73 (1981) 441-444).

tury⁵⁵, a w rok później Watykańskie Centrum Telewizyjne⁵⁶. W związku z wejściem w życie nowego kodeksu prawa kanonicznego powołał w 1984 r. Papieską Komisję do Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego⁵⁷. W tym samym roku podjął decyzję podzielenia Kongregacji Sakramentów i Kultu Bożego na dwie odrębne Kongregacje⁵⁸, w następnym zaś ustanowił Papieską Komisję Apostolstwa Służby Zdrowia⁵⁹.

Tkwiąc mocno w nurcie reformy generalnej, Jan Paweł II powołał 12 listopada 1983 r. specjalną Komisję w celu dogłębnego przeanalizowania postanowień dotyczących poprzedniej reformy Kurii Rzymskiej z 1967 r.

Jednocześnie podał szereg wskazówek co do kierunku odnowy tej instytucji. Gdy w 1985 r. przygotowany przez Komisję projekt nie uzyskał uznania Kolegium Kardynałów i Synodu Biskupów, Papież powołał Komisję Kardynalską, która przygotowała nowy projekt *Prawa szczególne Kurii Rzymskiej* dostosowany do nowego kodeksu prawa kanonicznego. Projekt ten zyskał aprobatę Jana Pawła II, który 28 czerwca 1988 r., tj. w czterechsetną rocznicę ogłoszenia konstytucji apostolskiej papieża Sykstusa V *Immensa aeterni Dei* i zarazem w osiemdziesiątą rocznicę wydania konstytucji apostolskiej Piusa X *Sapienti consilio*, dokonał promulgacji wspomnianego projektu w formie konstytucji apostolskiej „Pastor bonus”. Dokument papieski, wieńczący jedno z bardziej doniosłych posoborowych przedsięwzięć w zakresie reformy i odnowy Kościoła, wszedł w życie 1 marca 1989 r.⁶⁰ Tym samym została zamknięta – na tym etapie – posoborowa kodyfikacja prawa kościelnego. Wszak kodeks Jana Pawła II, w rozdziale o Kurii Rzymskiej poprzestał jedynie na stwierdzeniu, że strukturę i kompetencję tej instytucji „określają specjalne przepisy” (kan. 360).

Poza nadaniem Kurii Rzymskiej nowej struktury, na którą składają się: Sekretariat Stanu, Kongregacje, Trybunały, Rady i Urzędy, a także Zarząd Domu Papieskiego i Urząd ds. Celebracji Papieskich, i poza określeniem zasad funkcjonowania poszczególnych dykasterii, znaczącym osiągnięciem konstytucji apostolskiej „Pastor bonus” pozostaje wymiar

⁵⁵ AAS 74 (1982) 686-687.

⁵⁶ AAS 75 (1983) 44.

⁵⁷ AAS 76 (1984) 433-434.

⁵⁸ Zob. Szafrowski, *Kuria Rzymska Jana Pawła II*, jw., s. 32.

⁵⁹ Motu proprio z dnia 11 lutego 1985 r. *Dolentium hominum* (AAS 77 (1985) 457-461).

⁶⁰ E. Szafrowski, *Kuria Rzymska Jana Pawła II*, jw., s. 33-36.

teologiczny i pastoralny dokonanej w ten sposób odnowy. Osadzenie tak znaczącej i olbrzymiej swoimi zadaniami i personelem instytucji w fundamentach teologicznych, uwzględnienie aspektu kolegialności, uwypuklenie wymiaru służebnego i duszpasterskiego posługi urzędników, wreszcie zdecydowane nachylenie dykasterii kurialnych ku biskupom diecezjalnym, a tym samym ku ich Kościołom partykularnym – to wszystko przydaje reformie Jana Pawła II walorów, które trudno przecenić.

c) *Inne ustawy*

W aktywności ustawodawczej papieża Jana Pawła II dostrzec należy ponadto cały szereg, z reguły doniosłych ustaw wydanych na przestrzeni dwudziestolecia pontyfikatu w różnych dziedzinach życia i działalności Kościoła. Nie trzeba dodawać, że zupełnie odrębny rozdział stanowią również liczne i znaczące dokumenty doktrynalne; niektóre z nich zawierają także wątek normatywny. Nie należy ponadto zapominać, iż wiele aktów normatywnych pochodzi od dykasterii Kurii Rzymskiej, uzyskujących jedynie aprobatę Papieża.

Gdy chodzi o najważniejsze ustawy pochodzące bezpośrednio od Ojca św., to – poza wzmiankowanymi już wyżej (m.in. przy omawianiu reformy Kurii Rzymskiej) – należy najpierw wymienić następujące akty normatywne odnoszące się do struktur organizacyjnych Kościoła: konstytucja apostolska z dnia 28 listopada 1982 r. *Ut sit validum*, nadająca *Opus Dei* status prałatury personalne⁶¹, list do Sekretarza Stanu z dnia 6 kwietnia 1984 r. *Nowe zasady zarządzania Państwem Watykańskim*⁶² motu proprio z dnia 15 stycznia 1993 r. *Europae Orientalis* o przekształceniu Komisji *Pro Russia* w stałą Komisję Międzydykasterialną ds. Kościoła w Europie Wschodniej⁶³, motu proprio z dnia 1 stycznia 1994 r. *Socialium scientiarum investigationes* o ustanowieniu Papieskiej Akademii Nauk Społecznych⁶⁴ motu proprio z dnia 11 lutego 1994 r. o ustanowieniu Papieskiej Akademii Obrony Życia⁶⁵, konstytucja apostolska z dnia 22 lutego 1996 r. *Universi Dominici gregis* o wakacie Stolicy Apostolskiej i wyborze Biskupa Rzymu⁶⁶.

⁶¹ ASS 75(1983) 423-425.

⁶² AAS 76(1984) 495.

⁶³ AAS 85(1993) 309-310.

⁶⁴ AAS 86(1994) 209-212.

⁶⁵ *Communicationes* 26(1994) s.6-8.

⁶⁶ Konstytucja apostolska, *Universi Dominici gregis*, Libreria Editrice Vaticana 1996.

Kilka dokumentów normatywnych Jana Pawła II odnosi się do posługi nauczania. Do ważniejszych należą tutaj: konstytucja apostolska z dnia 15 kwietnia 1979 r. *Sapientia christiana* o uniwersytetach i wydziałach kościelnych⁶⁷, konstytucja apostolska z dnia 15 sierpnia 1990 r. *Ex corde Ecclesiae* o uniwersytetach katolickich oraz innych instytucjach studiów wyższych⁶⁸, motu proprio z dnia 6 sierpnia 1982 r. *Trededecim anni* zatwierdzające statuty Międzynarodowej Komisji Teologicznej⁶⁹ konstytucja apostolska z dnia 7 października 1982 r. *Magnum matrimonii sacramentum*, określająca strukturę prawną Papieskiego Instytutu Studiów nad Matżeństwem i Rodziną przy Uniwersytecie Laterańskim⁷⁰.

W odniesieniu do posługi uświęcania należy przede wszystkim wymienić następujące enuncjacje papieskie: motu proprio z dnia 22 maja 1994 r. *Ordinatio sacerdotalis* o udzielaniu święceń kapłańskich wyłącznie mężczyznom⁷¹ oraz motu proprio z dnia 31 maja 1998 r. *Dies Domini* o świątecznym charakterze dnia Pańskiego⁷².

Wreszcie gdy chodzi o dziedzinę związaną z posługą pasterzowania, do szczególnie znaczących ustaw Jana Pawła II należą: konstytucja apostolska z dnia 21 kwietnia 1986 r. *Spiritualium militum curae* w przedmiocie duszpasterstwa wojskowego⁷³ oraz motu proprio z dnia 31 stycznia 1997 r. *Stella maris* o duszpasterstwie ludzi morza⁷⁴.

Nie należy też zapomnieć o ustawodawstwie Papieża jako biskupa diecezji rzymskiej. Zamykając uroczyste 29 maja 1993 r. drugi synod rzymski oraz podpisując 24 czerwca tego samego roku dekret zatwierdzający uchwały tego zgromadzenia Jan Paweł II nadał Ludowi Bożemu tego szczególnego Kościoła partykularnego kodeks prawa⁷⁵.

⁶⁷ AAS 71(1979) 500-521

⁶⁸ *Communications* 22(1990) 171-196.

⁶⁹ *Communications* 14(1982) 110-113.

⁷⁰ *Communications* 14(1982) 107-109.

⁷¹ *Communications* 26(1994) 9-12.

⁷² „L'Osservatore Romano” 138: 1998 nr 154, s. 1, 4 i 7-9.

⁷³ *Communications* 18(1986) 12-17.

⁷⁴ „L'Osservatore Romano” 137 (1997) s. 1 i 4.

⁷⁵ *Libro del Sinodo della Diocesi di Roma*, Roma 1993; Zob. W. Góralski, *Drugi synod rzymski w trosce o rodzinę*, Przegląd powszechny 1994, nr 10, s. 35-46.

Szereg aktów normatywnych wydały odnośnie organy Kurii Rzymskiej z aprobatą papieża Jana Pawła II. Nie stanowią one jednak ustaw papiejskich⁷⁶.

Zakończenie

Jan Paweł II stał się, jak powtarza Vittorio Messori, „człowiekiem w centrum Historii”, który wycisnął na niej swoje piętno. Jest ono widoczne w wielu dziedzinach jego aktywności jako pasterza Kościoła powszechnego, m.in. na polu ustawodawstwa. Działalność ustawodawczą Papież – Polak uczynił, od samego początku objęcia swojej posługi pasterskiej, jedną ze znaczących form sprawowania urzędu Biskupa Rzymskiego. Jego aktywność na tym polu jest wyraźnie ukierunkowana przede wszystkim na urzeczywistnianie reformy i odnowy Kościoła zainicjowanej przez Sobór Watykański II. Jako ojciec Vaticanani II, papież Jan Paweł II podejmuje niestrudzenie doniosłe inicjatywy zmierzające do nadania Kościołowi kształtu nakreślonego zarówno w konstytucjach: *Lumen gentium* i *Gaudium et spes* jak i w pozostałych dokumentach soborowych. Ustawodawstwo zdaje się postrzegać jako adekwatny instrument służący do realizacji celu Kościoła, w którym dominować powinna zasada *salus animarum suprema lex*.

Największym dziełem ustawodawczym Jana Pawła II jest niewątpliwie kompleksowa reforma prawa kanonicznego, przeprowadzona w latach 1978 – 1988, której efektem pozostają dwa kodeksy prawa kanonicznego (dla Kościoła Łacińskiego i dla Kościołów Wschodnich) oraz dwie konstytucje apostołskie *Divinus perfectionis Magister* i *Pastor bonus* stanowiące uzupełnienie tych zbiorów prawa. Już samo to niezwykłe dokonanie stawia Jana Pawła II w rzędzie najwybitniejszych ustawodawców w historii Kościoła.

Il papa Giovanni Paolo II come legislatore

All' occasione del ventesimo anniversario della elezione del papa Giovanni Paolo II l'autore tenta di presentare la sua attività legislativa nella Chiesa. Prima di tutto viene riferita la riforma del Codice di Diritto Ca-

⁷⁶ Można je dostrzec w *Kalendarium pontyfikatu Jana Pawła II A*. Wieczorka (Biuletyn KAI z 20 X 1998 r. nr 42, s. 2-43).

nonico del 1917, iniziata dal papa Giovanni XXIII nel 1963 e continuata dal papa Paolo VI, terminata con la promulgazione del nuovo Codice di Diritto Canonico il 25 gennaio 1983. In secondo luogo si fa ricordare la riforma di diritto canonico delle Chiese Orientali, ricominciata dal papa Paolo VI nel 1972 e compiuta con la promulgazione del Codice dei Canonici delle Chiese Orientali il 18 ottobre 1990. Nella terza parte si presenta le costituzioni apostoliche di Giovanni Paolo II – „Divinus perfectionis Magister” del 25 gennaio 1983 e „Pastor bonus” del 28 giugno 1988 – essendo esse la parte integrale della riforma postconciliare. Alla fine l'autore indica brevemente le altre leggi (costituzioni apostoliche e lettere *motu proprio*) del Papa – Polacco.